

Vapenexport på vilka grunder?

En normativ analys av den svenska vapenexporten till krigförande länder i Jemen

Abstract

The Swedish foreign policy is based on values such as peace, human rights and democracy. Along with these values, Sweden has been exporting weapons to the Saudi-led coalition who is a part of the war in Yemen. The purpose of this study is to investigate how Sweden's arms export to warring countries in Yemen should be conducted based on the legal framework, the guidelines and the commitments in the foreign declarations regarding human rights. The theoretical framework builds on Rawls ideal and non-ideal theory and Christensen's ideas on moral limits in the international arms trade. The material is mainly based on the Swedish regulations and guidelines regarding arms trade, parliamentary and governmental documents. Through a normative analysis, I try to point out how Sweden should act based on already formulated values such as the right to life.

Conclusively, according to the regulatory framework, the guidelines and the commitments regarding human rights, Sweden should refrain from exporting weapons to Saudi Arabia and the United Arab Emirates.

Nyckelord: Vapenexport, Jemen, mänskliga rättigheter, rätten till liv, ideal och icke-ideal teori

Antal ord: 9144

Förkortningar

ATT	Arms Trade Treaty
EKR	Exportkontrollrådet
EU	Europeiska Unionen
FN	Förenta Nationerna
FXM	Försvarsexportmyndigheten
HRW	Human Rights Watch
ISP	Inspektionen för Strategiska Produkter

Innehållsförteckning

1 Inledning	1
1.1 Syfte och frågeställning	1
1.1.1 Ämnesval och vetenskaplig relevans	2
1.2 Avgränsningar och urval	3
1.3 Tidigare forskning	4
2 Bakgrund	6
2.1 Sammanfattning av regelverk och riktlinjer	6
2.1.1 Ansvariga myndigheter	7
2.1.2 Mänskliga rättigheter i svensk utrikespolitik	7
2.2 Jemenkonflikten	8
2.2.1 Sveriges export till krigförande länder i Jemen	8
3 Teoretiskt ramverk	9
3.1 Ideal och icke-ideal teori	9
3.2 Vapenhandels moraliska begränsningar	10
4 Metod och material	12
4.1 Normativ analys i egentlig mening	12
4.1.1 Normativ begreppsanalys	13
4.1.2 Intern och extern giltighet	14
4.2 Material	15
4.2.1 Operationaliseringar	15
4.2.2 Värdekonflikter och etiska dilemman	16
5 Analys	17
5.1 Värdegrund	17
5.1.1 Utrikespolitiska deklARATIONER	18
5.1.2 Strategisk exportkontroll	18
5.2 Hur bör Sverige agera?	19
5.3 Kan exporten försvaras?	22
6 Diskussion	27
7 Slutsats	29
8 Referenslista	30

1 Inledning

Sverige har haft en långtgående tradition av att vara en medlande part inom fredsarbetet i konflikter. Sverige var bland annat en viktig del av Stockholmsöverenskommelsen år 2018 som blev ett steg i rätt riktning för freden i Jemen (Regeringen, 2018). Trots det befinner sig Jemen fortfarande i konflikt och är idag en av världens största humanitära kris. Den militärkoalition som leds av Saudiarabien har sedan 2015 begått brott mot den humanitära folkrätten och kränkt rätten till liv (Human Rights Watch, 2020).

Mänskliga rättigheter är en integrerad del av den svenska utrikespolitiken och utgör även ett centralt villkor i regelverket för vapenexport. Ändå har Sverige fortsatt att exportera vapen till krigförande länder i Jemen, vilket både stärker koalitionen förmåga och riskerar att fortsätta användas för att utföra allvarliga kränkningar av de mänskliga rättigheterna (Svenska Freds, 2021). Genom att exportera vapen till krigförande parter bidrar Sverige på så sätt till ett fortsatt krig och går emot de regelverk och riktlinjer som värnar om mänskliga rättigheter.¹

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur förhållandet mellan normativa grunder för mänskliga rättigheter och den svenska vapenexporten bör se ut. Jag kommer att analysera hur Sverige bör förhålla sig i frågan gällande vapenexporten till de krigförande länderna i Jemen-konflikten utifrån regeringens åtaganden om mänskliga rättigheter. Frågeställningen som jag ämnar besvara är därför;

- *Hur bör Sverige förhålla sig i frågan om att exportera vapen till krigförande länder i Jemen utifrån existerande riktlinjer och åtaganden gällande mänskliga rättigheter?*

¹ Med anledning av kriget i Ukraina har Sverige skickat krigsmateriel och utrustning som militärt stöd. Det är viktigt att notera att detta inte är likställt med den vapenexport som diskuteras i denna uppsats.

1.1.1 Ämnesval och vetenskaplig relevans

Mitt val av uppsatsämne speglas främst i ett stort intresse för utrikespolitik och särskilt vad gäller frågan om svensk vapenexport som ständigt är ett aktuellt ämne. Debatten om vapenexporten till odemokratiska eller krigförande länder har dels påverkan på Sveriges arbete för demokrati och mänskliga rättigheter, dels drabbar det befolkningen i samtliga länder där svenska vapen används av en krigförande part i konflikt. Samtidigt är frågan om vapenexport en viktig del av den säkerhetspolitiska debatten där försvars-, säkerhets- och näringspolitiska intressen ställs mot vissa normativa övertygelser. Med avstamp i denna bakgrund anser jag det vara viktigt att studera hur Sverige bör förhålla sig i frågan om att exportera vapen till krigförande länder i Jemen. Min förhoppning är att avvägningen mellan att exportera vapen till krigförande länder och att leva upp till normativa värden och åtaganden om mänskliga rättigheter kan ses ur ett nytt ljus.

För att uppfylla den utomvetenskapliga relevansen behöver ämnet vara samhällsrelevant och beröra många (Teorell och Svensson, 2007 s. 18). Genom att göra denna studie vill jag bland annat öka kunskapen om svensk vapenexport, vilket i sin tur kan hjälpa både makthavare och utomstående medborgare att förhålla sig till de konflikter och dilemman som kan uppstå. Att vidare tillämpa normativa teorier på verkligheten kan också hjälpa oss förstå hur legitimitet skapas samt hur särskilda ideal och värderingar påverkar vilket agerande som anses vara legitimt av exempelvis stater.

Vidare har många tidigare studier haft en förklarande karaktär vad gäller den svenska vapenexporten till odemokratiska eller krigförande länder. En del studier undersöker även förenligheten mellan Sveriges vapenexport och specifika åtaganden, så som den feministiska utrikespolitiken. Genom att göra en normativ studie med koppling till vapenexporten och mänskliga rättigheter vill jag bygga vidare på den forskning som existerar idag och bidra till en bredare debatt med nya infallsvinklar.

1.2 Avgränsningar och urval

Studien avgränsas till att enbart studera hur Sverige bör agera i frågan om att vapen exporteras till krigförande länder i Jemen, detta i förhållande till värdet mänskliga rättigheter och rätten till liv. Relevanta invändningar kommer att tas upp och analyseras, men fokus läggs inte på att förklara varför en export till samtliga länder sker. Vidare kommer jag inte heller att skilja mellan olika typer av krigsmateriel då fokus i denna studie inte ligger på vad det är som exporteras, utan det handlar om förhållningssättet till att exportera vapen överhuvudtaget till krigförande länder sett utifrån ett normativt perspektiv.

Jag kommer även att göra ett urval av länder inom den Saudi-ledda koalitionen som egentligen består av flertalet länder, men då Saudiarabien och Förenade Arabemiraterna är störst mottagare bland samtliga länder kommer jag enbart utgå från exporten till dessa två. Det är två av de länder som tagit emot en stor mängd vapen från Sverige sedan kriget i Jemen startade år 2015. Trots att både Saudiarabien och Förenade Arabemiraterna varit mottagande länder långt före kriget bröt ut utgår min studie endast från den tid då de varit en part av kriget i Jemen. Därmed avgränsas studien till tidsperioden mellan år 2015 och 2021.

1.3 Tidigare forskning

I denna del presenteras den tidigare forskning som gjorts kring ämnet vars innehåll är relevant antingen i den samtida debatten eller direkt för denna studie. Uppsatsen kommer att koppla till två olika forskningsfält; det empiriska som handlar om att exportera vapen till krigförande länder och det normativa som omfattar det moraliska och hur man bör agera i frågan.

Ur en svensk kontext har debatten till stor del kretsat kring fall där Sverige exporterat vapen till diktaturer eller till förtryckare av mänskliga rättigheter. Den tidigare forskningen har framför allt visat den paradox som finns inom vapenhandeln som beskrivits i inledningen. Detta exemplifieras av bland annat Lindahl (2002) i boken "*Svensk vapenexport till Indien och Pakistan*" där det svenska regelverket jämförts med exporten till två länder där omfattande kränkningar av mänskliga rättigheter sker. Lindahl (2002, s. 12) har vidare redogjort för hur regelverket bör förhålla sig till stater som befinner sig i väpnad konflikt. Slutsatsen som Lindahl kunde dra var att det fanns ett stort tolkningsutrymme i Sveriges riktlinjer för export och följdleveranser av krigsmateriel vilket möjliggör att det tillåts.

Den empiriska forskningen baseras till stor del på olika fallstudier som visar på att vapenexporten från Europa i stort direkt används i kriget i Jemen. Bland annat har Anna Stavrianakis (2020) studerat västerländska staters inblandning i vapenexporten till kriget i Jemen och tittat närmare på Storbritannien som är den näst största exportören till Saudi Arabien. Stavrianakis redogör i sin studie för hur risker skapas men också hur de omkonstrueras till något som kan anses vara legitimt och normativt tillåtet (2020, s. 234). På ett liknande spår följer Luca Ferro (2019) som också har studerat fallet med Jemen och menar att exporten av militär utrustning till den Saudi-ledda koalitionen inte alltid lever upp till det rättsliga ramverket. Enligt Artikel 6.3 i Vapenhandelsfördraget (ATT) som antagits av FN bör stater inte godkänna en export vid kännedom om att det kan användas som föremål i folkmord, brott mot mänskligheten eller andra allvarliga krigsförbrytelser och överträdelser av Genèvekonventionerna. Enligt Ferro bör stater på så sätt göra en riskbedömning av de negativa konsekvenser som kan uppstå vid eventuell vapenexport (2019, s. 519-520).

Den normativa forskningen fokuserat på vad som är rätt och här har begreppet legitimitet hamnat i fokus; det vill säga vad som anses vara legitimt och moraliskt rätt att göra. Den normativa legitimiteten bygger på normativa teories uppfattningar och baseras på vissa principer eller ideer vilken teorin i sig förespråkar (Tralau, 2012). I studien "*Moral Limit and Possibility in World Politics*" (2008) diskuterar Richard Price utvecklingen av humanitära globala normer såsom mänskliga rättigheter, humanitärt ingripande, skydd av civila i krig etc. Utifrån ett konstruktivistiskt synsätt analyserar Price vidare fenomenet "moral change" och menar att det är viktigt att ha i åtanke att olika sociala strukturer kan ändra på de normer som redan existerar och vår uppfattning om vad som är rätt och fel (2008, s.215).

En ansvarsfull vapenexport är ett fenomen som studerats av bland annat Jennifer L. Erickson. I studien "*Market Imperative Meets Normative Power: Human Rights and European Arms Transfer Policy*" jämför Erickson stater materiella intressen inom vapenhandeln mot den ökade normativa pressen från andra stater, organisationer och avtal. Enligt Erickson handlar det om normativa värderingar som mänskliga rättigheter, fred, rättsstatliga principer och demokrati (2011, s. 210). Dessa normer anses utmana de traditionella utrikespolitiska, säkerhet- och ekonomiska intressena som länge styr debatten om vapenexport. Trots att stater och mellanstatliga organisationer presenterar olika normativa värderingar i utrikespolitiska strategier, prioriteras dessa oftast bort av materiella intressen såsom militär styrka, ekonomiska tillgångar och suveränitet. Erickson pekar på att normativa värderingar och moraliska aspekter i många fall åsidosätts eller omtolkas i praktiken trots att det finns en normativ praxis etablerad både nationellt och internationellt (2011, s. 227-228).

Slutligen har även Svenska Freds skrivit en del om den svenska vapenexporten, som främst ser frågan ur ett globalt moraliskt perspektiv. I "*Sekretess och offentlighet i krigsmaterielärenden*" förklarar Stina Carlsson (2001) att offentlighetsprincipen bör vara central dels för att kunna värna om demokratin, dels för att utomstående parter ska ha möjligheten att påverka olika beslut gällande vapenexporten. Insyn i beslutsprocesser ses som en förutsättning för att ställa ansvariga till svars. Vidare har Linda Åkerström (2018) skrivit boken "*Den svenska vapenexporten*" som bidragit till en större allmän förståelse för den svenska krigsmaterielexporten. Åkerström reder ut myndigheterna, lagarna och begreppen kring exporten som kommer att ligga till grund för en del av bakgrunden i denna studie.

2 Bakgrund

Sveriges vapenindustri är ett stort och komplext område i svensk politik som omfattas av många regelverk och riktlinjer. För att få en större förståelse för den svenska vapenexporten kommer jag i detta avsnitt kort redogöra för de delar som är relevanta för uppsatsen. Det bör även poängteras att man i officiella sammanhang främst använder benämningen krigsmateriel, vilket innefattar tjänster, metoder, uppfinningar och komponenter för licenstillverkning (Svenska Freds, 2021). Med detta sagt kommer jag i denna uppsats genomgående använda följande två begrepp vilka har en liknande innebörd; krigsmaterielexport och vapenexport.

2.1 Sammanfattning av regelverk och riktlinjer

Regelverket gällande vapenexporten styrs av både nationella och internationella regelverk och riktlinjer. Exporten regleras utifrån tre olika regelverk; ett svenskt regelverk, ett folkrättsligt bindande regelverk för vapenexport inom EU samt ett internationellt vapenhandelsfördrag upprättat av FN. Grundstenen i det svenska regelverket är Lagen om krigsmateriel (1992:1300) som reglerar tillverkning och utförsel av krigsmateriel. De övergripande principerna i Lagen om krigsmateriel är att tillstånd enbart får lämnas om det finns säkerhets- eller försvarspolitiska skäl för det och det inte strider mot de internationella förpliktelserna som Sverige åtagit eller Sveriges utrikespolitik i övrigt (2018:135). Sverige bör även förhålla sig till följande riktlinjer och inte exportera krigsmateriel till:

- stat där det förekommer omfattande och grova kränkningar av mänskliga rättigheter.
- stat som befinner sig i väpnad konflikt med en annan stat, oavsett om krigsförklaring har avgetts eller ej.
- stat som har inre väpnade oroligheter.
- stat som är invecklad i internationell konflikt som kan befaras leda till väpnad konflikt.

2.1.1 Ansvariga myndigheter

Inspektionen för strategiska produkter (ISP) är en statlig myndighet som har ansvar över granskning och kontroll av svensk vapenexport tillsammans med Utrikesdepartementet och Exportkontrollrådet (EKR). Rådet är ett parlamentariskt sammansatt organ och består av minst en politiker från varje riksdagsparti. Representanterna har däremot inte rätt att ta ett slutgiltigt beslut, utan fungerar endast som stöd till inspektionen. För att få exportera vapen krävs alltså ett tillstånd från ISP (ISP, 2017). Vid tillståndsprövning gör ISP en totalbedömning utifrån de försvars-, säkerhets- och utrikespolitiska aspekter som står i Lagen om krigsmateriel. Hur bedömningen sedan ska göras slås inte fast i lagen, utan kompletteras av de riktlinjer som lagts fram av riksdagen och godkänts av regeringen. ISP bör alltså förhålla sig till de riktlinjer som finns, men regelverket lämnar ett stort tolkningsutrymme (Åkerström, 2018 s.124). Vidare arbetar även Försvarsexportsmyndigheten (FXM) på uppdrag av regeringen för att främja svensk export av försvarsmateriel och företräder Sverige i mellanstatliga exportaffärer (2010:654).

2.1.2 Mänskliga rättigheter i svensk utrikespolitik

ISP understryker att respekten för mänskliga rättigheter är ett centralt villkor vid tillståndsprövningar. Men det kan finnas särskilda hinder; villkorliga och ovillkorliga. Ovillkorliga hinder förbjuder export som på något sätt strider mot Sveriges försvars- eller säkerhetspolitiska skäl, internationella överenskommelser eller folkrättsliga regler gällande export från en neutral stat i krig (SOU 2015:72 Del 1, s. 144). I fall där det förekommer allvarliga och omfattande kränkningar av mänskliga rättigheter bör ett beviljande av tillstånd ses som ett hinder. Detta betyder däremot att det enbart råder en presumtion för att tillstånd inte ska beviljas, men om det finns nationella försvars- eller säkerhetspolitiska intressen i enskilda fall kan tillstånd ändå ges (Prop. 2017/18:23 s. 67 och 72). Villkorliga hinder ska alltså vägas mot Sveriges intressen av att sälja vapen till destinationslandet.

2.2 Jemenkonflikten

Ursprunget till konflikten i Jemen har flera faktorer och är djupt rotad i Jemens historia. Enligt Byman (2018) kan landets förflutna beskrivas som “en krönika av instabilitet” (s. 142). Jemen har tidigare stått inför stora utmaningar relaterade till fattigdom och beräknas idag vara det fattigaste landet i Mellanöstern (Världsbanken, 2019). I samband med den arabiska våren 2011 påbörjades en revolution av det jemenitiska folket vilket ledde till att den dåvarande presidenten Saleh avsattes efter att ha suttit vid makten i mer än 30 år. Den nya regeringen beslutade därefter att bland annat minska på bränslesubventionerna som i sin tur orsakade nya protester och oroligheter organiserade av Huthirebellerna. I september 2014 bröt väpnade strider ut mellan Huthirebellerna och regeringens militära styrkor. Rebellerna lyckades, tillsammans med allierade som var lojala mot den tidigare presidenten, ta kontroll över huvudstaden Sanaa och avsatte i den nya presidenten Hadi i början på 2015. Hadiregeringen är däremot fortfarande den regering som idag erkänns internationellt (UCDP, 2019b).

Huthirebellerna och de allierades snabba framfart gjorde att regeringen bad om hjälp utifrån och kort därpå inleddes en koalition av nio länder under ledning av Saudiarabien för att stödja den Hadi-ledda regeringen. Huthirebellerna har å andra sidan fått stöd och utrustas av Irans regering (Byman, 2018 s. 141). Detta internationella stöd till båda parterna kan till viss del förklaras utifrån deras religiösa bakgrund, rebellerna som till stor del är shiamuslimer vilket är dominerande i Iran medan majoriteten av den Hadi-ledda regeringen är sunnimuslimer precis som i Saudiarabien och de övriga länderna i koalitionen (Darwich, 2018 s.126). Då både Iran och Saudiarabien vill få större inflytande inom den muslimska världen, finns det ett större intresse av konflikten (Byman, 2018 s. 148).

Idag är kriget i Jemen fortfarande lika intensivt och bombangreppen från bland annat den Saudiledda koalitionen mot civilbefolkningen fortsätter. Från krigets början 2015 har närmare 370 000 människor mist sina liv till följd av kriget enligt FN (UNDP, 2021). Samtidigt har den humanitära situationen förvärrats genom den blockad som koalitionsstyrkorna infört vilket hindrat mat och förnödenheter från att nå befolkningen (UNOCHA, 2022).

2.2.1 Sveriges export till krigförande länder i Jemen

I skrivelsen *Strategisk exportkontroll* (2020) framgår att exporten till Saudiarabien och Förenade Arabemiraten avser följdleveranser. Däremot har bland annat Saudiarabien beviljats nya tillstånd inom ramen av internationella samarbeten. I rapporten från ISP år 2021 framgick att Sverige har exporterat krigsmateriel till länder i den Saudi-ledda koalitionen till ett värde av 13 miljarder kronor sedan kriget i Jemen bröt ut (Svenska Freds, 2022). Sverige har inte godkänt nya exportaffärer till Saudiarabien sedan 2013 eller till Förenade Arabemiraten sedan 2017, men regelverket gör det möjligt för export av så kallade följdleveranser som baseras på gamla tillstånd. Följdleveranser är alltså en komplettering på en tidigare genomförd export, vilket möjliggör export till länder som egentligen bör nekas tillstånd utifrån det nuvarande regelverket. Enligt ISP kommer därför dessa stater troligen vara mottagare av svensk krigsmateriel i form av följdleveranser i flera årtionden framöver (ISP, 2018).

3 Teoretiskt ramverk

I följande del presenteras det teoretiska ramverket vilket kommer ligga till grund för analysen. Först presenteras den normativa politiska teorin som kan bidra till en bredare reflektion över olika normativa värden såsom mänskliga rättigheter. Däremot rymmer inte normativ politisk teori svar på alla problem i den politiska praktiken och man bör därför utveckla den teoretiska utgångspunkten genom att knyta an till det empiriska problemet, enligt Beckman och Mörkenstam (2010 s. 368). Därför kommer jag vidare att presentera och utgå från Christensens ideer om vapenhandelns moraliska begränsningar.

3.1 Ideal och icke-ideal teori

Idealteorin kommer ursprungligen från John Rawls verk *En teori om rättvisa* (1996) som kontrasteras mot den icke-ideala teorin. För att kunna förstå den icke-ideala teorin är det viktigt att först redogöra för den ideala teorin då de bygger på varandra. Inom ideal teori har man utarbetat vissa principer som kännetecknar hur ett önskvärt samhälle bör se ut under gynnsamma omständigheter. Här handlar det exempelvis om föreställningen av rättvisa strukturer, människans plikter och skyldigheter. Den icke-ideala teorin har i sin tur utvecklat principer under mindre lyckliga, men mer realistiska omständigheter, vilket också är relevant i analysen för denna studie, därför kommer jag att redogöra för båda delar.

Rawls huvudargument vilar i grunden på olika moraliska antaganden och utgår från att alla människor är fria och jämlika, och att deras samhälle bör vara ett skäligt samarbete. Enkelt uttryckt hävdar Rawls att den ideala teorin ställer frågan om hur ett perfekt samhälle skulle se ut (Rawls, 1999 s. 8). Medan den icke-ideala teorin leder oss in på vilka principer som kan vägleda oss under mindre perfekta omständigheter. Den icke-ideala teorin bör alltså begränsas till vad som är möjligt i praktiken och ses som en slags realistisk utopi (Simmons, 2010 s. 7).

Amartya Sen har ifrågasatt huruvida den icke-ideala teorin är beroende av idealteorin och hävdar att man inte behöver fullständig kunskap om hur ett rättvist samhället bör se ut för att kunna avgöra hur man bör agera. Istället, menar Sen, att man kan jämföra de olika alternativ som finns med varandra utan att nödvändigtvis följa de idealteoretiska principerna. Det går exempelvis att avgöra huruvida svält, tortyr och andra orättvisor är sådant som bör åtgärdas utan att ha kunskap om hur ett fullständigt rättvist samhälle ser ut (Sen, 2006 s. 217-218).

3.2 Vapenhandels moraliska begränsningar

Ur ett normativt perspektiv är den mest framträdande frågan inom den internationella vapenhandeln dess omfattning och moraliska gränser. James Christensen har studerat i vilken utsträckning som en stat bör ta hänsyn till de mänskliga rättigheterna när de fattar beslut om vapenexport till en annan stat som kränker sina egna medborgares grundläggande rättigheter. Christensen (2015) bygger sina resonemang på bland annat Henry Shues pliktetiska teori där vissa egenskaper hos en handling avgör dess moraliska värde. Shue (1980) utgår från att alla människor har en grundläggande rätt till säkerhet och att staten på så sätt har en motsvarande plikt gentemot dess medborgare. Christensen vill med sin teori klargöra att det de facto går att närma sig en etisk och ansvarsfull vapenexport. Det första och grundläggande argumentet som Christensen presenterar handlar om att tillkännage att alla människor har rätt till säkerhet, eller mer specifikt: rätten att inte bli överfallen, torterad, våldtagen, dödad etc (2015, s. 3).

Christensen argumenterar även för att stater till viss del behöver använda vapen för att verka mot hot från till exempel andra stater eller grupper för att skydda sina medborgare. Vissa stater saknar kapaciteten att tillverka egna vapen eller i tillräckliga mängder, vilket innebär att en viss vapenhandel behöver bedrivas. På så sätt menar Christensen att vapen kan ha en legitim funktion vad gäller statens plikt att garantera säkerheten för dess medborgare (2015, s. 4). Däremot bör rätten till säkerhet främst tillämpas för att belysa vapenexportens moraliska begränsningar. Enligt Christensen bör det inte vara moraliskt försvarbart att exportera vapen till förtryckande stater, som ej respekterar sina medborgares rätt till säkerhet då den förtryckande staten kan använda vapen gentemot sin egen befolkning eller andra länders befolkningar och på så sätt inskränka på rätten till säkerhet (2015, s. 7).

Ett argument som framförts mot det är att det är “moraliskt tillåtet” för stater att exportera, även om det sker på bekostnad av medborgarna i andra stater, om det stärker den egna säkerheten. Detta då en stat behöver prioritera att skydda sina egna medborgare (2015, s. 8). Christensen invänder mot detta argument genom att påpeka att rätten till säkerhet inte rimligtvis innebär *maximal säkerhet*, och statens motsvarande plikt att försvara denna är inte heller helt ovillkorlig. Rätten till maximal säkerhet ställer ett oproportionerligt krav på staten och kan således inte garantera att den uppfylls eller går att förena med andra rättigheter; till exempel med rätten till privatliv. Christensen menar att denna rättighet kan uppfyllas till en rimlig nivå, men inte till en så kallad maximal säkerhet. För att vapenhandel ska kunna anses vara legitim är det alltså inte tillräckligt att det har en positiv påverkan på den egna säkerheten utan det måste snarare påvisas att en beväpning av förtryckande stater säkerställer att människor kan garanteras en adekvat nivå av säkerhet (2015, s. 10).

4 Metod och material

Nedan följer ett avsnitt innehållande den metod som jag kommer att använda samt motivering av mitt val och begränsningar. Därefter beskrivs det material som jag kommer använda för att genomföra studien. Eftersom min frågeställning till sin karaktär är en bör-fråga har jag valt att göra en normativ analys. Björn Badersten (2006) beskriver tre tillvägagångssätt vilka man kan analysera bör-frågor; normativ begreppsanalys, normativ givet att-analys och normativ analys i egentlig mening. Enligt Badersten är det svårt att dra en tydlig skiljelinje mellan dessa och i vissa fall kan de komplettera varandra. Analysen kommer därför att ta avstamp i en normativ analys i egentlig mening och ha vissa inslag ur en begreppsanalys.

4.1 Normativ analys i egentlig mening

Normativ analys i egentlig mening är den som vanligtvis förknippas med normativ metod. Den normativa analysen tar sin utgångspunkt i vissa värden som exempelvis talar om för oss vad som är gott eller ont, rätt eller orätt. Mer specifikt förklarar ett värde vad som är önskvärt eller avskyvärt och bygger på grundval vilket antingen kan rättfärdigas eller förkastas. Olika värden kan också ge oss svar på frågan om hur något *bör* vara och hur dessa kan rättfärdigas (Badersten 2006, s. 47). Denna analysform syftar till att utifrån en väl preciserad värdegrund argumentera för eller emot ett specifikt normativt ställningstagande. Relevanta invändningar bör även tas upp och problematiseras samtidigt som den egna värdegrundade utgångspunkten kontrasteras med andra värden. Diskussionen ska uppmärksamma eventuella värdekonflikter och normativa dilemman och slutligen landa i ett tydligt ställningstagande till förmån för ett visst perspektiv (Badersten 2006, s. 50).

För att vidare kunna ta ställning i ett specifikt fall på ett vetenskapligt sätt kommer jag utgå från en normativ logik som syftar till att "förmedla" en grundläggande princip för hur jag kan argumentera och dra slutsatser i min värdefråga (Badersten 2006, s. 108). Den normativa

logik som jag valt att applicera på metoden grundas på det pliktetiska perspektivet och benämns som *deontologi*. Pliktetiken innebär att en handling ska värderas som antingen god eller ond oberoende av sammanhanget eller de konsekvenser som handlingen ger upphov till. Pliktetiken tar alltså sin utgångspunkt i en viss handling och värderar denna mot bakgrund av tydliga regler formulerade på förhand (Badersten 2006, s. 110). Den deontologiska logiken handlar på samma sätt om att det normativa resonemanget grundas i ett antal på förhand formulerade värden eller principer som ses som okränkbara. Det är viktigt att påpeka att deontologin i sig inte uttalar sig om vilka värden, plikter eller andra rättigheter som är önskvärda och vad den normativa analysen ska grundas på. Logiken ger inte värdesubstantiell vägledning, utan hjälper bara mig förstå på vilket sätt jag ska resonera. Däremot grundar sig oftast deontologiska resonemang inom samhällsvetenskapen i olika föreställningar som tar sig i uttryck i exempelvis deklARATIONER eller principer (Badersten 2006, s. 112).

4.1.1 Normativ begreppsanalys

Den normativa begreppsanalysen används för att “precisera och klargöra innebörden av och relationen mellan värden, normativa principer eller begrepp” (Badersten 2006, s.43). Den kan också syfta till att beskriva det gemensamma bästa och besvara frågan om vad som konstituerar det önskvärda. Normativ begreppsanalys ses oftast som en förutsättning eller en del i de andra formerna av normativ analys, då den normativa analysen alltid utgår från ett specifikt värde eller normativt begrepp (Badersten 2006, s. 44). Grunden i denna analysform är neutral, kritisk och problematiserande snarare än värdemässigt argumenterade som den normativa analysen i egentligen mening (Badersten 2006, s. 43). Eftersom jag kommer behöva precisera den normativa innebörden av mänskliga rättigheter och rätten till liv, blir detta metodologiska tillvägagångssätt ändå en viktig kompletterande del av analysen. Jag kommer däremot inte att jämföra olika definitioner av begrepp med varandra, utan enbart fokusera på att utreda och precisera innebörden av mitt värde så att det blir analytiskt användbart och för att göra det tydligare för läsaren.

4.1.2 Intern och extern giltighet

Den normativa metoden gör det möjligt för en att ifrågasätta hur någonting bör se ut istället för hur det faktiskt är. Här finns därför inget "rätt" svar på en frågeställning, utan analysen grundas på de värden och värderingar som jag utgår ifrån. En del har ifrågasatt huruvida man faktiskt kan ta vetenskaplig ställning i normativa frågor utan att svaren färgas av egna värderingar. För att den normativa analysen ska uppfylla vetenskapliga krav på metodologisk tydlighet är det viktigt att den är både intern och extern giltig (Badersten, 2006 s. 73)

Den interna giltigheten handlar å ena sidan om begreppsbildning å andra sidan om den normativa argumentationen. De värden som är utgångspunkten för analysen bör vara tydligt preciserade och samtidigt bör argumentationen i den normativa analysen vara koherent, genom att göra alla led i kedjan så tydligt som möjligt för läsaren (Badersten, 2006 s. 73-74). Fördelen med den normativa inriktningen är att den ej bygger på värden baserat på uppsatsförfattarens godtycklighet, utan de har en allmän vedertagen innebörd. De värden som jag utgår ifrån vad gäller mänskliga rättigheter vilar på öppet deklarerade principer och uppfyller således den intersubjektiva giltigheten (Badersten, 2006 s. 23). Däremot bör jag som författare vara medveten om hur jag kan förhålla mig till dessa värden. Det blir därför nödvändigt att föra en diskussion om de vetenskapsteoretiska utgångspunkter som har betydelse för hur jag studerar och förstår mina värden, vilket jag närmare gör i avsnitt 4.2.1.

Den externa giltigheten handlar för det första om att motivera varför en särskild syn på exempelvis frihet, rättvisa eller demokrati är att föredra framför någon annan. För det andra ska resonemanget i en värdeutsaga vara rimligt och relevant. Det handlar om att påvisa att de normativa slutsatser som dras är realistiska och genomförbara i praktiken. Med det sagt, kan mer idealistiska argument också vara viktiga referenspunkter och kritiska måttstockar, särskilt inom ramen för den normativa givet att-analysen där poängen är att pröva och jämföra olika argumentationslinjers verklighetsförankring (Badersten 2006, s. 176-180). Det förutsätter helt enkelt att studien uppfyller de interna giltighetskraven och att jag vidare har en välgrundad empirisk förankring för att argumentationen ska uppfattas som både trovärdig och intressant (Badersten, 2006 s. 181). Genom att reflektera över slutsatserna, peka på implikationerna och sätta dessa i förhållande till samhällsdiskussionen strävar jag efter att uppfylla dessa krav.

4.2 Material

Underlaget till studien består dels av det material som de normativa värdegrunderna bygger på, dels av det empiriska material åt bakgrundsavsnittet för att kunna förankra analysen. Det empiriska materialet kommer alltså bestå av Sveriges lagstiftning gällande krigsmateriel, Regeringskansliets skrivelser och rapporter samt riktlinjer och utrikesdeklarationer kopplade till mänskliga rättigheter. Syftet med dessa är att spegla regeringens åtaganden om att värna om “arbetet för de mänskliga rättigheterna, demokrati och rättsstatens principer” vilket kommer att användas för att förankra de värdenormativa argumentationerna i verkligheten. Materialet som är hämtat från regeringens hemsida har valts ut med källkritisk eftertanke, då dessa bör försäkra äkthet och oberoende. Samtidigt är det de riktlinjer och lagar som ISP utgår ifrån när de tar beslut gällande vapenexport vilket gör det legitimt. Materialet kompletteras vidare med information från andra människorättsorganisationer som Human Rights Watch samt Svenska Freds, vilka bedöms som trovärdiga källor för ändamålet.

4.2.1 Operationaliseringar

Syftet med operationaliseringen är att sammankoppla de teoretiska antagandena och den verklighet som ska studeras. Det blir därför viktigt att operationalisera de begrepp som används på ett korrekt sätt för att mäta det som jag avser att mäta. För att mäta de ideal och normativa antaganden som Sverige bör uppfylla med hänsyn till mänskliga rättigheter utgår jag från delar av de deklARATIONER och skrivelser som beskrivs i materialavsnittet.

Som nämnt i tidigare avsnitt är dessa normer deklarerade i Sveriges officiella lagstiftning. I regeringens skrivelse (2016/17:62) konstateras de ambitioner och prioriteringar gällande arbetet för mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer i den svenska utrikespolitiken, vilket är en tydlig hänvisning till hur svensk utrikespolitik ska föras i praktiken. Skrivelsen fastslår att “Mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer ska genomsyra hela den svenska utrikespolitiken” (Regeringen, 2016/17:62). Utöver de

huvudsakliga riktlinjerna är de mänskliga rättigheterna, som definieras i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna och i FN-konventionerna grundläggande för regeringens arbete (Åkerström, 2018 s. 128). Jag kommer främst att utgå från det nationella regelverket, men ha i åtanke hur de internationella konventionerna påverkar besluten som tas gällande kontroll och export.

4.2.2 Värdekonflikter och etiska dilemman

Som tidigare nämnt är det betydelsefullt att reflektera kring det värde eller värden som jag väljer att förse analysen med och vilket etisk-teoretisk perspektiv jag väljer att utgå från. Konflikter kan många gånger uppstå mellan olika, oftast oförenliga, värden och normativa dilemman. En central del i den normativa analysen är just att synliggöra och systematisera existerande värdekonflikter och visa hur olika värdepremisser kan leda till olika uppfattningar om hur samhället bör se ut (Badersten, 2006 s.29-30). Det kan handla om att sätta vissa värden före andra, i denna uppsats sätts fokus på värdet av mänskliga rättigheter framför exempelvis värdet av effektivitet i den politiska beslutsprocessen. Det är därför nödvändigt att vara medveten om vilka val som görs i ett normativt sammanhang och argumentera för dessa.

Vanligtvis är värdekonflikter problematiska då de leder till att vi inte kan ge ett entydigt svar på den normativa frågeställningen. Därför väljer jag att utgå från en normativ logik och rent principiellt kan man resonera enligt vilken logik som helst så länge kravet på kritiserbarhet uppfylls, det vill säga att jag på ett sakligt sätt kan precisera och argumentera för frågan. Den normativa logik sätter grunden för hur man kan argumentera och nå slutsatser i värdefrågor; den hjälper oss besvara *hur* något kan rättfärdigas eller inte. För att få en så välbyggd analys som möjligt väljer jag således att utgå från deontologin som jag i tidigare avsnitt beskrivit, tillsammans med det teoretiska ramverk som presenterats. Genom att underbygga eventuella verklighetsutsagor med källkritiska hänvisningar till det empiriska materialet och ge tydliga skäl för argumenten hoppas jag kunna uppnå de metodologiska och vetenskapliga krav som den normativa analysen vilar på (Badersten, 2006 s. 193).

5 Analys

Analyskapitlet är uppdelat i två delar där jag i första delen redogör för och bearbetar den värdegrund som jag baserar analysen på. Därefter appliceras de teorier som redogjorts för i tidigare avsnitt och analyseras tillsammans med föregående del.

5.1 Värdegrund

Varje analys i normativa frågor tar sin utgångspunkt i ett eller flera värden, vilket innebär att en definiering av det som används är viktig (Badersten, 2006 s. 208). Regeringen utgår från FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna från år 1948, vilket tillsammans med konventionerna fungerar som ett ramverk för arbetet med de mänskliga rättigheterna. Den allmänna förklaringen består av 30 artiklar som uttrycker grundläggande och universella fri- och rättigheter. Dessa fastslår att alla människor, oavsett land, kultur och sammanhang, är födda fria och lika i värde och rättigheter (Regeringskansliet, 2011). I regeringens material nämns mänskliga rättigheter som ett samlat begrepp. Med tanke på uppsatsens huvudsyfte har jag valt att fokusera på följande artikel från FN:s deklaration av de mänskliga rättigheterna:

- **Artikel 3:** *Var och en har rätt till liv, frihet och personlig säkerhet.*

Rätten till liv vilar på tankarna om universella rättigheter och iden om att moraliska sanningar existerar (Beckman och Mörkenstam, 2009 s. 34). Denna tanke utgör en viktig grund för påståendet att det finns universella rättigheter, annars hade man inte kunnat stifta lagar som gäller oavsett omständigheter (Hayden, 2001 s. 33). Rätten till liv innebär att ingen stat bör stå över individens rätt till liv vilket gäller oavsett statstillhörighet. Det är en av de rättigheter som utgör den ultimata kärnan i mänskliga rättigheter. Vid kränkning av en mänsklig rättighet är det i första hand den enskilda statens angelägenhet, dock är det också en internationell angelägenhet vilket innebär att andra stater kan och bör påverka en situation där en mänsklig rättighet kränks (Regeringskansliet, 2018).

5.1.1 Utrikespolitiska deklamationer

I regeringens utrikespolitiska deklamationer mellan 2015-2021 är mänskliga rättigheter en central utrikes- och säkerhetspolitisk prioritering. Regeringen betonar att “värnandet av de mänskliga rättigheterna är en hörnsten i svensk utrikespolitik” (Regeringen 2015, s. 3). Gemensamt för samtliga år är att Sveriges säkerhetspolitiska linje förutsätter en ansvarsfull utrikes- och säkerhetspolitik i kombination med en trovärdig nationell försvarsförmåga (Regeringen 2016, s.1). Vidare nämns även att “Sverige ska upprätthålla en strikt och effektiv exportkontroll av krigsmateriel” (Regeringen 2017, s.7). Samtidigt som Sveriges diplomatiska roll inom den politiska fredsprocessen i Jemen och vikten av dialog och samarbete betonas (Regeringen 2019, s. 8). Sverige ska fortsätta ge humanitärt bistånd till Jemens befolkning samt stödja den FN-ledda fredsprocessen (Regeringen 2021, s. 4). Vidare ska Sverige fortsätta vara en del av det arbete som drivs inom ramen för konventionen om förbud mot vapensystem som inte uppfyller folkrättens krav (Regeringen 2021, s. 6).

Fokus läggs också på exportstrategin som ska bidra till “att stärka svenska företagsmöjligheter på den internationella marknaden och öka antalet exporterande företag” samtidigt som “frihandel mellan länder lägger långsiktigt grunden för fred och demokrati” (Regeringen, 2016). Sammanfattningsvis kan man utifrån samtliga utrikesdeklamationer konstatera att Sverige fortsatt ska värna om viktiga värden som mänskliga rättigheter, men samtidigt beakta svenska ekonomiska intressen.

5.1.2 Strategisk exportkontroll

Utöver den årliga utrikespolitiska deklamationen tar regeringen fram exportstrategier som beskriver vilken typ av export som ska fortsätta och hur exportkontroll bör behandlas. Ett viktigt ställningstagande här är att försvarsindustrin utgör en central del av den svenska säkerhets- och försvarspolitik och bidrar till att Sverige behåller en internationellt konkurrenskraftig teknisk nivå som medför fler möjligheter för samarbetet inom export (2020/21:UU9). Det handlar på så sätt om att värna om Sveriges säkerhetspolitiska intressen.

5.2 Hur bör Sverige agera?

Utifrån de regelverk som presenterats samt de årliga utrikesdeklarationerna ska Sverige bedriva en utrikespolitik som stärker mänskliga rättigheter i andra länder. Utöver det som nämns i regeringens utrikespolitiska deklARATIONER finns även ytterligare riktlinjer för hur svensk vapenexport bör bedrivas. ISP har som uppgift att bedöma huruvida det finns en risk för att exporten till ett visst land kan komma att användas i syften som direkt eller indirekt kan kränka mänskliga rättigheter i ett annat land.

Som tidigare nämnts har inga nya exporttillstånd gällande krigsmateriel beviljats till Förenade Arabemiraten sedan 2018, utan det gäller helt enkelt följdleveranser som fortsätter att exporteras till landet. Att bevilja följdleveranser kan på ett sätt antas få en mindre negativ respons än att bevilja nya exporttillstånd, däremot används krigsmateriel oavsett form av tillstånd på samma sätt i konflikt och riskerar därför fortfarande att bryta mot de mänskliga rättigheterna i landet. Eftersom både Förenade Arabemiraten och Saudiarabien deltar i de militära insatserna i kriget i Jemen bör Sverige dels utgå från den del i riktlinjerna som säger att man inte bör exportera krigsmateriel till “stat som befinner i väpnad konflikt med en annan stat, oavsett om krigsförklaring har avgetts eller ej” och dels utifrån “stat som är invecklad i internationell konflikt som befaras leda till väpnad konflikt”.

Trots att regelverket lämnar ett stort tolkningsutrymme vid tillståndsprövningar, bör de riktlinjer som beskrivits i lagen och förordningen om krigsmateriel vara avgörande vid prövningen av ärenden. Riktlinjerna framhåller vikten av respekten för mänskliga rättigheter i mottagarlandet. Exempelvis ska “situationen i mottagarlandet vad gäller mänskliga rättigheter alltid vägas in även i de fall då det är fråga om utförsel av materiel som i sig inte kan användas för att kränka mänskliga rättigheter” (Skr. 2005/06:114). Sett utifrån att ISP är en statlig myndighet som tar beslut enligt rådande regelverk och som torde gå i statens fotspår genom att värna om de mänskliga rättigheterna och på så sätt även ta den humanitära situationen i Jemen i beaktande.

Beaktandet av mänskliga rättigheter i exportkontrollen bör även ses ur ett internationellt perspektiv. Sett ur FN:s vapenhandelsfördrag har Sverige genom att ansluta sig till avtalet åtagit sig till att följa de regler som finns för att säkerställa att en utförsel eller utlandssamverkan ej bidrar till ett intern förtryck, kränkningar av de mänskliga rättigheterna i den mottagande staten eller till övergrepp av internationell humanitär rätt. I Human Rights Watch årsrapport för 2016 kunde man konstatera att minst 58 av Saudi-koalitionens flyganfall har stridit mot den internationella humanitära rätten och att minst 800 personer har dött till följd av de vapen som koalitionen använt mot befolkade områden (HRW, 2016). På så sätt kan exporten anses strida mot Artikel 3 i FN:s deklaration gällande rätten till liv. Här ligger det främsta ansvaret på den stat som direkt kränker rätten till liv av sin egen befolkning, men det är också en internationell angelägenhet, vilket innebär att Sverige kan och bör påverka i en situation där mänskliga rättigheter kränks. Då regeringen utgår från den allmänna förklaringen av FN om de mänskliga rättigheter, innebär det att Sverige ska värna om samtliga artiklar som innefattas där och på så sätt även rätten till liv.

I detta sammanhang är det viktigt att ha i åtanke att regeringen inte fattar några delbeslut rörande enskilda faktorer, som t.ex. respekten för mänskliga rättigheter, risk för väpnad konflikt etc, utan att det snarare görs en politisk helhetsbedömning utifrån försvars- och säkerhetspolitiska skäl. Men ISP bör på samma sätt inte enbart göra en politisk avvägning utifrån svenska försvars-, säkerhets- och utrikespolitiska intressen utan även väga in hur väl den mottagande staten följer sina internationella förpliktelser. Det följer naturligt att en sådan prövning sker mot grundläggande normer rörande mänskliga rättigheter som har generell acceptans i det internationella samfundet, trots att det aktuella mottagarlandet inte har tillträtt ett visst vapenhandelsavtal.

Sett utifrån idealteorin kan FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna och de folkrättsliga bindande konventionerna som antagits ses som en utgångspunkt, då de utgår från en globalt överenskommen värdegrund som bygger på principer som kännetecknar det önskvärda samhället. Detta kan man enligt Rawls dock bara att förvänta sig under de mest gynnsamma omständigheterna. Ur detta perspektiv kan man också se de normativa åtaganden som regeringen gör i den årliga utrikesdeklarationen. Där åtar sig Sverige under samtliga år att värna om de mänskliga rättigheterna och grunda det internationella samarbetet på en

regelbaserad världsordning byggd på folkrätten. Detta är enligt Rawls vad som avgör huruvida en handling är önskvärd eller ej. Baserat på det skulle man kunna se vapenexporten till krigförande länder som icke-önskvärd då den dels går emot riktlinjerna som finns för vapenexporten, dels de principer som Sverige åtagit sig om att försvara mänskliga rättigheter. Vid mindre perfekta omständigheter kan man istället se verkligheten ur den icke-ideala teorin som Rawl hävdar. De svenska riktlinjerna eftersträvar att undvika hamna i situationer där mänskliga rättigheter kränks, men för de fall där det ändå skulle misslyckas bör det finnas fler principer som kan vägleda regeringen under dessa så kallade mindre perfekta omständigheter. Här kan det exempelvis handla om att skapa tydligare regler för att kunna återkalla ett redan beviljat tillstånd, om den mottagande staten ändå hamnar i väpnad konflikt efter en beviljad export, vilket är fallet för både Saudiarabien och Förenade Arabemiraten.

Det kan vara svårt att dra en skarp linje gällande vilken grad av brist som bör utesluta tillstånd. I vissa fall kan det även vara svårt att avgöra huruvida ett land kommer använda exporterade vapen i syfte att underminera mänskliga rättigheter. I andra fall kan det handla om att vissa "icke-ideala" handlingsalternativ enligt regeringen anses vara nödvändiga för att uppnå ett mål. Men återigen ses respekten för mänskliga rättigheter inom ramen för den helhetsbedömning som görs i ett tillståndsärende och därför bör de olika aspekterna inom mänskliga rättigheter behandlas på ett liknande sätt enligt prop. 2017/18:23. Detta kan kopplas ihop till det faktum att stater har fastslagit FN:s förklaring gällande mänskliga rättigheter och att dessa anses vara universella, odelbara och likvärdiga. På så sätt bör alla typer av kränkningar kunna vägas in i den helhetsbedömning som görs vid en prövning av tillstånd.

Christensens argument kan också tillämpas för att identifiera var vapenexportens moraliska gränser kan och bör dras. I detta fall kan den vapenexport som Saudiarabien och Förenade Arabemiraten tar emot rättfärdigas eller förkastas beroende på hur de kommer att användas. Vissa hade kunnat argumentera för att en export till dessa länder kan bidra till en större militär säkerhet för deras egna medborgare. Men samtidigt finns det indikatorer på att vapenexporten till Saudiarabien och Förenade Arabemiraterna riskerar att inskränka på rätten till liv för medborgarna i Jemen, vilket innebär att det inte längre är fråga om att garantera en säkerhet för deras egna medborgare.

5.3 Kan exporten försvaras?

Mot bakgrund av det som nämns i utrikesdeklarationerna behöver Sverige förutom att värna om mänskliga rättigheter också upprätthålla och främja vapenindustrin. I regeringens proposition (prop. 2020/21:114) konstateras det att det ligger i Sveriges intressen att främja militär samverkan med andra länder. Svenska krigsmaterielssystem är beroende av att fungera tillsammans med samarbetspartners materiel, vilket innebär att det blir viktigt för Sverige att värna om det långsiktiga samarbetet med vissa traditionella samarbetsländer. Samtidigt innebär en internationell samverkan också att Sverige är med och påverkar den internationella exportpolitiken. Genom att vara en del av ett brett internationellt sammanhang får Sverige därmed direkt och indirekt större inflytande över den globala säkerhets- och försvarspolitiken (prop. 2020/21:114, s.12-13).

Beslut gällande vapenembargo, ett internationellt förbud av vapenexport, av FN:s säkerhetsråd eller EU ska utgöra ett ovillkorligt hinder mot svensk vapenexport enligt svenska riktlinjer. Eftersom det för närvarande inte finns några formella beslut om att vapenembargon ska gälla på varken Saudiarabien eller Förenade Arabemiraterna kan exporten till dessa länder rent logiskt fortsätta (prop. 2020/21:114, s.18). I detta sammanhang avser det precis som nämnt följdleveranser och då dessa har en särställning i regelverket, kan tillstånd beviljas för reservdelar till export som tidigare överförts med tillstånd, såvida det inte förekommer ett ovillkorligt hinder (prop. 2020/21:114, s.49). Det är fortfarande viktigt att det görs en bedömning från fall till fall, men eftersom riktlinjerna gäller för följdleveranser till export som godkänts före 15 april 2018, kan detta komma att gälla för både Saudiarabien och Förenade Arabemiraterna.

Även Försvarsutskottet anser att den svenska försvarsindustrin är i ett ömsesidigt beroende av utländska leverantörer och kunder. Enligt utskottet skapar dessa långsiktiga avtal, där följdleveranser ingår, fler förutsättningar för att uppnå en så kallad leveranssäkerhet för de länder som Sverige ingått avtal med (2017/18:UU9, s.17). I utskottets betänkande 2017/18:UU9 konstateras att långsiktiga förbindelser är nödvändiga för att den svenska försvarsindustrin ska kunna vara relevant vid framtida försvarsupphandlingar.

Det finns enligt regeringens riktlinjer en positiv presumtion för tillstånd när det kommer till följdleveranser och för att en sådan presumtion ska vara legitim bör tolkningen av begreppet fortsatt vara restriktivt (2017/18:UU9, s.18). Enligt detta argument bör man alltså värna om detta för att kunna uppnå långsiktig leveranssäkerhet och för att Sverige ska komma i fråga vid framtida upphandlingar. Utskottet menar att exporten till andra länder också bidrar till att hålla nere kostnader som i sin tur kan underhålla det svenska försvarets materielsystem (2017/18:UU9, s.7). Utöver att dessa internationella samarbeten bidrar till större möjligheter för Sveriges inhemska teknik och industri, kan det under rätta förutsättningar dessutom leda till en starkare försvars- och säkerhetspolitisk relation med andra länder. Sådana typer av samarbeten bör därför beaktas inom besluten vad gäller exportkontroll (2017/18:UU9, s.19).

Ytterligare ett resonemang är att ISP gör kontinuerliga kontroller av svenska företag gällande exportplaner, främst när det kommer till 'känsliga eller tidigare oprövade destinationer' (prop. 2020/21:114, s.33). Företagen har även skyldighet att lämna uppgifter till ISP och redovisa den export som bedrivs till andra länder. Genom att ha löpande kontakt med företag och myndigheter samt genomföra olika tillsynskontroller och besök kan exporten på så sätt kontrolleras och följas upp (prop. 2020/21:114, s.33). Eftersom Sverige även är en del av EU:s gemensamma uppförandekod för vapenexport, finns tydliga kriterier att förhålla sig till (Skr. 2017/18:114, s.12). Samtidigt har Sverige ratificerat FN:s internationella vapenhandelsfördrag vilket innebär att det finns ytterligare ett internationellt bindande instrument som upprätthåller normer för vad en effektiv kontroll innebär och som möjliggör en mer ansvarsfull och reglerad vapenhandel mellan länder (Skr. 2017/18:14, s. 17).

Med tanke på den restriktivitet som redan finns inom regelverket och riktlinjerna när det gäller export till länder som befinner sig i väpnad konflikt eller som kan riskera att hamna i väpnad konflikt, anser regeringen inte att det behövs ett separat humanitärt kriterium. De folkrättsliga reglerna och principerna såväl som målen för Sveriges utrikespolitik beaktas redan inom ramen för nuvarande regelverk och på så sätt bedömer regeringen att ett nytt kriterium om den humanitära rätten ej skulle uppfylla något större behov i detta sammanhang (2017/18:UU9, s.15).

Det finns som presenterats en del invändningar mot att stoppa all vapenexport till länder som Sverige redan ingått tidigare avtal med. Dessa resonemang bygger framför allt på att det finns ekonomiska intressen i att fortsätta exportera vapen, men också på att bevara det samarbete som länge funnits med vissa länder. Det finns på så sätt argument som till viss del kan styrka att exporten av följdleveranser trots givna värden kan fortsätta till både Saudiarabien och Förenade Arabemiraterna.

I fall där det inte finns ovillkorliga hinder ska som tidigare nämnt en helhetsbedömning göras av ISP, där säkerhets- och försvarspolitiska intressen vägs in. Brister gällande mänskliga rättigheter och förekomsten av eller risk för konflikt utgör villkorliga hinder sett till befintliga riktlinjer och därmed kan exporten beviljas trots att det föreligger villkorliga hinder. Detta innebär vanligtvis att om det inte föreligger något ovillkorligt hinder, då finns en presumtion för att tillåta export av följdleveranser till krigsmateriel som tidigare exporterats med tillstånd. Enligt följdleveransbegreppet går det att fortsatt bevilja export av vapen till länder som tidigare fått ett godkänt tillstånd. Däremot framgår det tydligt av skrivelserna och riktlinjerna att en helhetsbedömning är en politisk avvägning av viktiga och relevanta omständigheter i varje enskilt fall. Risken för att en export kan hamna i konflikt eller kränka mänskliga rättigheter bör alltså vägas in i bedömningen av tillstånd för följdleveranser.

Det går att konstatera att det finns en lucka i regelverket när det kommer till just följdleveranser, då avtal som ingåtts före 2018 inte omfattas av det nya regelverket. Det innebär att följdleveranser som har koppling till tidigare ingångna avtal undkommer en ny prövning utifrån nya omständigheter. Med tanke på att kriget i Jemen fortsatt även efter 2018 borde det finnas skäl för att göra en omprövning av besluten utifrån nya förutsättningar som tillkommit. Skulle regeringen trots det välja att inte dra tillbaka redan godkända tillstånd för vapenexport, kan en export riskera att hamna i kriget i Jemen då följdleveranser tenderar att fortsätta under en lång tid framöver. Ett motargument som diskuteras i detta sammanhang är att Sverige skulle kunna förlora sin trovärdighet som säljande part inom vapenhandeln om reglerna ändras för sådant som redan blivit godkänt (Prot. 2019/20:137, s. 64). Här går det däremot att invända genom att säga att Sverige också har en bild av att vara fredsmäklare i konflikten, vilket innebär att en annan typ av trovärdighet som humanitär aktör snarare riskerar att försvagas.

Att Sverige inte har stoppat följdleveranser kan bland annat förklaras utifrån att det finns etablerade relationer med Saudiarabien och Förenade Arabemiraterna. Handeln mellan länderna gör att de blir mer beroende av varandra, vilket bidrar till att redan ingångna avtal blir svårare att bryta i efterhand. Det är alltså tydligt att det finns ett ömsesidigt beroende och att svenskt näringsliv gynnas av exporten och skapar fler arbetstillfällen. Att en militär samverkan med andra länder är viktig och bidrar till att Sverige behåller sin teknologiska kunskapsutveckling råder det heller ingen tvekan om. Ett exempel på detta är FXM som haft som uppdrag att främja och öka vapenexporten från Sverige. Även i utrikesdeklarationerna betonas att handeln och exportstrategin är en viktig del för att kunna stärka svenska exporterande företag på den internationella marknaden Samtidigt som handeln mellan länder ska lägga grunden för fred och demokrati på lång sikt. Det innebär att en vapenexport möjligen kan legitimeras utifrån förutsättningen att den bidrar till att stärka fred och demokrati långsiktigt.

I fallet med Jemen finns det däremot fler skäl som talar emot än för att en export till krigförande länder skulle kunna främja långsiktig fred. Det finns anledning att beakta risken för att materialet som exporteras används för att underminera mänskliga rättigheter, då den Saudi-ledda koalitionen varit en del av kriget i Jemen sedan 2015. Även FN:s vapenembargo mot Jemen talar för att en export till samtliga länder som deltar i kriget ej bör bedrivas. Att internationella samarbeten och handel betonas för att främja mänskliga rättigheter kan därför till viss del anses vara relevant men är inte ett hållbart argument när det kommer till just Jemen-konflikten, då de två länder som Sverige exporterar till uppenbarligen deltar militärt i en konflikt där mänskliga rättigheter kränks. Genom att dessutom upprätthålla blockaden av förnödenheter för den civila befolkningen i Jemen blir konsekvenserna långvariga och kränker direkt och indirekt rätten till liv. De inblandade länderna uppfyller i själva fallet alltså inte samtliga kriterier för att beviljas export av svenskt krigsmateriel, vilket bör ses som ett skäl till att ompröva besluten gällande följdleveranser. För att bedriva en ansvarsfull export bör den humanitära rätten spela en större roll i avvägningen som görs, då den förutom i utrikesdeklarationerna betonas i både EU:s gemensamma ståndpunkter och FN:s vapenhandelsfördrag vilket faller under Sveriges internationella förpliktelser.

Det går vidare att påstå att exporten är säkerhetspolitiskt önskvärd utifrån att den upprätthåller den inhemska försvarsindustri som kontinuerligt säkrar den egna militära förmågan och rikets säkerhet. Däremot bygger en sådan säkerhet på bekostnad av någon annans liv och kan leda till att eskalera en redan laddad konflikt i Jemen, vilket gör det svårt att argumentera för de säkerhetsmässiga skälen utifrån rådande förhållande och det faktum att det strider mot målen för Sveriges utrikespolitik om att främja demokrati och fred på lång sikt.

Man kan konstatera att det å ena sidan går att försvara en fortsatt export av följdleveranser till Förenade Arabemiraterna och Saudiarabien utifrån den definition som följdleveranser grundas på idag, men å andra sidan finns det en stor motsättning mellan att ha ett restriktivt regelverk med tydliga riktlinjer vad gäller mänskliga rättigheter och i praktiken ändå exportera vapen till länder som aktivt deltar i en konflikt där mänskliga rättigheter kränks. Samtidigt som det alltså ligger i Sveriges intressen att värna om försvarsindustriella och säkerhetspolitiska intressen, bör besluten vägas mot de utrikespolitiska målen, situationen vad gäller mänskliga rättigheter och risken för att exporten används i konflikter.

6 Diskussion

Ambitionen med denna uppsats har varit att besvara hur Sverige bör förhålla sig när det kommer till att exportera vapen till krigförande länder i Jemen, mer specifikt till Saudiarabien och Förenade Arabemiraterna. Det har klargjorts att det främst handlar om följdleveranser, men att dessa ändå riskerar att komma till användning i det krig som pågått sedan 2015. Sverige har inte utträttat nya exporttillstånd sedan 2018, men har varken återkallat eller skärpt de följdleveranser som exporteras till länderna i fråga under tiden som kriget pågått, trots att det ej är förenligt med riktlinjerna eller det som åtagits i utrikesdeklarationerna. Det finns även som konstaterats ett stort tolkningsutrymme för ISP som tar besluten vilket innebär att det blir nödvändigt att skapa skarpa och tydliga regelverk för att begränsa de konsekvenser som följer av svensk vapenexport och som riskerar att inskränka på grundläggande rättigheter såsom rätten till liv för människor i Jemen.

Som framgått kan frågan ses utifrån olika sätt. Att jag valt att utgå från den deontologiska logiken, som grundar sig på redan formulerade värden som är okränkbara, påverkar givetvis analysen. Jag har därför även försökt analysera möjliga invändningar utifrån de argument som finns att hämta i propositioner och skrivelser gällande vapenexporten. Det finns flera argument som kan försvara vapenexporten såsom ekonomisk vinning, sysselsättning för Sveriges invånare och bevarandet av långsiktiga avtal med andra länder. Jag är alltså medveten om att frågan om svensk vapenexport till krigförande länder kan ses ur olika perspektiv och försvaras på flera sätt, men syftet med denna studie har främst varit att påvisa hur Sverige, som har ett restriktivt regelverk och tydliga riktlinjer att utgå från, bör agera i frågan. Som tidigare nämnts har det gjorts många tidigare studier av förklarande karaktär, men det finns färre studier som undersöker hur en etisk och ansvarsfull export kan bedrivas och om en sådan överhuvudtaget är möjlig. För att återknyta till den tidigare forskningen visar analysen att det faktiskt finns en paradox mellan att sälja vapen av olika skäl och att samtidigt vilja respektera mänskliga rättigheter och arbeta för fred. Sverige är ett tydligt exempel på ett

land som länge varit i framkant för sitt fredsarbete i många länder samtidigt som det finns fler fall som visar på att Sverige exporterat vapen till diktaturer och förtryckare av mänskliga rättigheter. Det finns ett etiskt dilemma i att de vapen som Sverige exporterar kan hamna i fel händer, men genom att följa regelverket och införa striktare kriterier kan möjligen en vapenexport försvaras. Som den tidigare forskningen konstaterat finns det idag dessutom ett stort tolkningsutrymme i regelverket och brist på insyn i beslutsprocesser vilket gör det svårare för utomstående parter att påverka eller ändra på olika beslut gällande vapenexporten.

7 Slutsats

Syftet med denna studie har varit att undersöka hur Sveriges vapenexport till krigförande länder i Jemen bör bedrivas. Utifrån Rawls och Christensens teoretiska utgångspunkter samt en närmare definition av mänskliga rättigheter och rätten till liv analyserar jag hur Sverige bör agera sett till regelverk, riktlinjer och åtaganden. Genom en normativ analys i egentlig mening har jag analyserat hur Sverige bör agera utifrån på förhand formulerade värden såsom rätten till liv. Som analysen visar finns det en motsägelse i att Sverige fortsätter exportera till dessa länder trots att det inte går i linje med varken regelverket, riktlinjerna eller de åtaganden som görs i utrikesdeklarationerna när det gäller mänskliga rättigheter. Samtidigt går det inte heller att dra allt för konklusiva slutsatser av resultatet då det finns andra argument som handlar om ekonomiska fördelar och försvars- och säkerhetsstrategier, som påverkar helhetsbedömningen för exporten.

Uppsatsen har väckt flera frågor som skulle kunna vara av intresse för den vidare forskningen. Svensk vapenexport är ett ämne som kan ses ur många olika synvinklar och ett område som jag själv fann särskilt intressant är den humanitära inriktningen på vapenexport. Det vore intressant att fortsatt studera hur Sverige kontrollerar och följer upp exporten för att se till att den inte riskerar att hamna i fler krig och väpnade konflikter. Avslutningsvis vore det även önskvärt att respekten för mänskliga rättigheter utvecklas vidare i lagstiftningen för export. Likt det demokratikriterium som syftar till att mäta hur demokratiskt mottagarlandet är, borde det finnas ett motsvarande kriterium som kontrollerar huruvida respekten för mänskliga rättigheter uppfylls eller kränks.

8 Referenslista

Badersten, Björn, 2006. *Normativ metod: Att studera det önskvärda*. Lund: Studentlitteratur.

Beckman, Ludvig & Mörkenstam, Ulf (red.), 2009. *Politisk teori*. Malmö: Liber.

Beckman, Ludvig & Mörkenstam, Ulf, 2010. *Vad kan politiska teoretiker som någon har det minsta nytta av?: Om normativ politisk teori och politisk praktik*. Statsvetenskaplig tidskrift, Vol 112 Nr 5.

Byman, Daniel, 2018. *Yemen's disastrous war*, *Survival*. 60 (5):141 – 158.

Carlsson, Stina, 2001. Svenska Freds, *Sekretess och offentlighet i krigsmaterielärenden*.

Christensen, James, 2015. *Weapons, Security, and Oppression: A Normative Study of International Arms Transfers*. The Journal of Political Philosophy Volume 23 (1).

Darwich, May, 2018. *The Saudi Intervention in Yemen: struggling for status*. *Insight Turkey*, 20(2):125 – 141.

Erickson, L. Jennifer, 2011. *Market Imperative Meets Normative Power: Human Rights and European Arms Transfer Policy*. European Journal of International Relation 19 (2).

Ferro, Luca, 2019. *Western Gunrunners, (Middle-)Eastern Casualties: Unlawfully Trading Arms with States Engulfed in Yemeni Civil War?* Journal of Conflict and Security Law, Volume 24 (3).

Hayden, Patrick, 2001. *The philosophy of human rights*. New York: Paragon House.

Human Rights Watch, *Annual Report 2016*. Publicerad: 2016-11-01. Hämtad: 2022-04-07.
https://www.hrw.org/sites/default/files/news_attachments/english_annual_report-2016.pdf

Human Rights Watch, *World Report 2020*. Publicerad: 2020-03-08. Hämtad: 2022-03-29.
<https://www.hrw.org/world-report/2021/country-chapters/yemen>

Inspektionen för strategiska produkter, 2017. *Verksamhet 2017*. Stockholm: ISP. Hämtad: 2022-04-16. https://www.isp.se/media/1255/isp_verksamhet2017_webb.pdf

Inspektionen för strategiska produkter, 2018. *Kommentar på ändrade riktlinjer för krigsmaterielexport*. Publicerad: 2018-04-17. Hämtad: 2022-04-20.
<https://isp.se/nyheter/kommentar-pa-andrade-riktlinjer-for-krigsmaterielexport/>

Lindahl, Rolf, 2002. *Svensk vapenexport till Indien och Pakistan*. Svenska Freds- och Skiljedomsföreningen

Price, Richard, 2008. *Moral Limit and Possibility in World Politics*. Cambridge University Press.

Rawls, John, 1996, *En teori om rättvisa*, Göteborg: Daidalos AB. Ursprungligen utgiven 1971 (*A Theory of Justice*).

Rawls, John, 1999. *A Theory of Justice: Revised Edition*. Cambridge, The Belknap Press of Harvard University Press.

Regeringskansliet, 2011. *FN:s konventioner om Mänskliga rättigheter*. Hämtad: 2022-04-27
<https://www.regeringen.se/49baf9/contentassets/d6d5653029e14e338a4b86f5f4b34c6b/fns-konventioner-om-manskliga-rattigheter>

Regeringskansliet, 2018. *Stockholmsöverenskommelsen ger hopp om fredlig lösning i Jemen*. Publicerad: 2018-12-14. Hämtad: 2022-03-29.
<https://www.regeringen.se/artiklar/2018/12/stockholmsoverenskommelsen-ger-hopp-om-fredlig-losning-i-jemen/>

Regeringskansliet, 2018. *Vad är mänskliga rättigheter?* Publicerad: 2018-03-20. Hämtad: 2022-04-28.
<https://www.regeringen.se/regeringens-politik/demokrati-och-manskliga-rattigheter/fakta-om-manskliga-rattigheter/vad-ar-manskliga-rattigheter/>

Regeringens proposition 2017/18:23. *Skärpt exportkontroll av krigsmateriel*. Stockholm: Utrikesdepartementet, 2017. Publicerad: 2017-10-24. Hämtad: 2022-04-22.
<https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/proposition/2017/10/prop.-20171823/>

Regeringens skrivelse 2020/21:114. *Strategisk exportkontroll 2020 - krigsmateriel och produkter med dubbla användningsområden*.

Regeringens skrivelse 2017/18:114. *Strategisk exportkontroll 2017 - krigsmateriel och produkter med dubbla användningsområden.*

Regeringens skrivelse 2016/17:62. *Mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer i svensk utrikespolitik.*

Regeringens skrivelse 2005/06:114. *Strategisk exportkontroll 2005 - Krigsmateriel och produkter med dubbla användningsområden.*

Regeringen 2015, *Regeringens deklaration vid 2015 års utrikespolitiska debatt i riksdagen, onsdagen den 11 februari 2015.* Hämtad: 2022-05-06. Tillgänglig på:
<https://www.regeringen.se/49b753/contentassets/87d0416f08e24cd3bb91a631a8461c08/utrikesdeklarationen-2015>

Regeringen 2016, *Regeringens deklaration vid 2016 års utrikespolitiska debatt i riksdagen, onsdagen den 24 februari 2016.* Hämtad: 2022-05-06. Tillgänglig på:
<https://www.regeringen.se/492b29/contentassets/5fe74c3cbdd34cab970d741362cdb133/utrikesdeklarationen-2016>

Regeringen 2017, *Regeringens deklaration vid 2017 års utrikespolitiska debatt i riksdagen, onsdagen den 15 februari 2017.* Hämtad: 2022-05-06. Tillgänglig på:
<https://www.regeringen.se/49192e/contentassets/b7cf8b05ddad4781883354c1c9bb2481/utrikesdeklarationen-2017-svenska.pdf>

Regeringen 2019, *Regeringens deklaration vid 2019 års utrikespolitiska debatt i riksdagen, onsdagen den 13 februari 2019.* Hämtad: 2022-05-06. Tillgänglig på:
https://www.regeringen.se/4a474b/globalassets/regeringen/dokument/utrikesdepartementet/utrikesdeklarationen2019_svenska2.pdf

Regeringen 2021, *Regeringens deklaration vid 2021 års utrikespolitiska debatt i riksdagen, onsdagen den 24 februari 2021*. Hämtad: 2022-05-06. Tillgänglig på:
https://www.regeringen.se/493bcc/contentassets/3b925dd737454936b5afe36498f08664/utrikesdeklarationen_2021.pdf

Riksdagen, 2021. *Strategisk exportkontroll 2020 - krigsmateriel och produkter med dubbla användningsområden*. Utrikesutskottets betänkande 2020/21:UU9.

Riksdagen, 2019. *Riksdagens protokoll 2019/20:137*.

Riksdagen, 2018. *Skärpt exportkontroll av krigsmateriel*. Utrikesutskottets betänkande 2017/18:UU9.

Sen, Amartya, 2006. *What Do We Want from a Theory of Justice?* The Journal of Philosophy. Volume 103 (5).

SFS 1992:1300. *Lagen om krigsmateriel*.

SFS 2018:135 *Lag om ändring i lagen (1992:1300) om krigsmateriel*.

SFS 2010:654 *Förordning med instruktion för Försvarsexportmyndigheten*.

Simmons, A. John, 2010. *Ideal and Nonideal Theory*. Philosophy & Public Affairs Volume 38 (1). p. 5-36.

SOU 2015:72, Krigsmaterielöversynskommittén, *Skärpt exportkontroll av krigsmateriel: slutbetänkande, Del 1*. Stockholm, 2015. Publicerad: 2015-06-26. Hämtad: 2022-04-20.

<https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2015/06/sou-201572/>

Stavrianakis, Anna, 2020. *Requiem for Risk: Non-knowledge and Domination in the Governance of Weapons Circulation*. *International Political Sociology* Volume 14 (3).

Svenska Freds- och Skiljedomsföreningen, 2021. *Över 20 procent av vapenexporten till stridande i Jemenkriget 2020*. Publicerad: 2021-03-31. Hämtad: 2022-03-28.

<https://www.svenskafreds.se/upptack/nedrustning/over-20-procent-av-vapenexporten-til-l-stridande-i-jemenkriget-2020/>

Svenska Freds- och Skiljedomsföreningen, 2021. *Frågor och svar om vapenexport*. Publicerad: 2021-12-21. Hämtad: 2022-04-02.

<https://www.svenskafreds.se/vad-vi-gor/vapenexport/faq-vapenexport/>

Svenska Freds- och Skiljedomsföreningen, 2022. *Jemenkriget går in på sitt åttonde år*. Publicerad: 2022-03-25. Hämtad: 2022-04-20.

<https://www.svenskafreds.se/upptack/vapenexport/jemenkriget-gar-in-pa-sitt-attonde-ar/>

Teorell, Jan. & Svensson, Torsten, 2007, *Att fråga och att svara. Samhällsvetenskaplig metod*, Malmö: Liber AB

The World Bank, 2019. *Yemen's Economic Update*. Publicerad: 2019-10-09. Hämtad: 2022-06-13. <https://www.worldbank.org/en/country/yemen>

Tralau, Johan, 2012. *Inbjudan till politisk teori*. Studentlitteratur.

UNDP, 2021. *Assessing the Impact of War in Yemen: Pathways for Recovery*. Publicerad: 2021-11-23. Hämtad: 2022-05-14. <https://reports.unocha.org/en/country/yemen>

UN OCHA, 2022. *Yemen*. Publicerad: 2022-01-11. Hämtad: 2022-06-14. <https://reports.unocha.org/en/country/yemen>

Uppsala Conflict Data Program (UCDP), 2019b. *Government of Yemen (North Yemen) - Forces of Hadi*. Publicerad: 2019-03-04. Hämtad: 2022-06-13. <https://ucdp.uu.se/#statebased/14595>

Åkerström, Linda, 2018. *Den svenska vapenexporten*. Stockholm: Leopard.